

Het grootste gevaar is dat er niet meer gebaggerd wordt

Over de theorie van de rechtvaardige oorlog en de campagne tegen het internationaal terrorisme

Jan Beyers

Kan het inzetten van militaire middelen, het voeren van een oorlog, gerechtvaardigd worden? Welke criteria dienen gevolgd bij de opbouw van een argumentatie die de tegenstrijdigheid tussen oorlog en rechtvaardigheid aanvaardbaar maakt? Wat zijn de mogelijke problemen bij de toepassing van deze criteria? En, cruciaal, is de huidige campagne tegen het terrorisme (Afghanistan) gerechtvaardigd?

Dit artikel wil op deze vragen een antwoord zoeken. Daarbij vertrek ik van een deels christelijke, deels seculiere intellectuele traditie die teruggaat op figuren als Augustinus, Thomas van Aquino, Francisco Suárez en Hugo Grotius, een traditie die veel verwantschap vertoont met denkkaders in de islamitische wereld. Wat moslimgeleerden de laatste weken vertelden inzake regels voor oorlogvoering vertoont immers veel gelijkenissen met onze eigen intellectuele traditie (bv. inzake doelgerichtheid en proportionaliteit). Kenmerkend voor deze laatste is de afwezigheid van *a priori* argumenten voor of tegen de inzet van militaire middelen en in die zin

verschilt ze van een principieel pacifistische houding. Een eerste vertrekpunt is het problematiseren van de spanning tussen 'de wereld zoals die is' en 'de wereld zoals we die wensen', door de politieke werkelijkheid te verbinden met een ethische reflectie. De tweede kerngedachte is dat geweldgebruik als onwenselijk en verwerpelijk dient beschouwd. Het is dus niet louter pragmatisch redeneren. Echter, in bepaalde omstandigheden kan de inzet van militaire middelen noodzakelijk en gerechtvaardigd zijn, maar zelfs dan blijft geweld geweld. Anders gezegd, een rechtvaardige oorlog is en blijft een oorlog en oorlogen zijn nooit zuiver. Ze maken altijd te veel onschuldige slachtoffers en richten onnodige materiële schade aan. In die zin hebben moslims ons na 11 september toch wel iets belangrijks bijgebracht door te wijzen op een gevaarlijke pretentie terzake. Alleen God, en dus niet de mens, kan Oneindig Rechtvaardig zijn.

Het rechtvaardigen van de inzet van militaire middelen mag dus niet al te lichtzinnig gebeuren, het is beter dit te voorkomen.

Jan Beyers is als postdoctoraal onderzoeker van het FWO-V verbonden aan het Instituut voor Internationaal en Europees Beleid (KULeuven) en was gedurende de voorbije negen jaar lid van de raad van bestuur van Pax Christi Vlaanderen.

Bijgevolg zijn precieze criteria nodig om te kunnen spreken van een rechtvaardige oorlog. Hoewel diverse auteurs uiteenlopende voorwaarden opsommen en verschillend benoemen, komt een aantal elementen telkens terug: 1. er moet een geldige reden zijn, 2. die moet voldoen aan wettelijke criteria, 3. de acties moeten doelgericht zijn en 4. ze moeten in verhouding staan tot het doel. Het zijn déze criteria die hier toegepast worden. Daarnaast zijn er drie andere die niet expliciet aan bod komen. Niet alleen de reden en de doelstellingen moeten gerechtvaardigd zijn, maar ook het voornemen om tot handelen over te gaan. Omwille van overlapping wordt dit criterium behandeld met het eerste. Verder moet het inzetten van militaire middelen gezien worden als laatste redmiddel, nadat andere opties uitgeput zijn, en dient onderzocht of er geloofwaardige, eventueel meer doeltreffende, alternatieven voorhanden zijn. Is dit het geval bij de Afghaanse *casus*? Niet echt zou ik zeggen. De Verenigde Staten hebben inderdaad langer gewacht dan bij vroegere terroristische aanslagen (bv. de bombardementen op Soedan), maar hadden meer geduld bij de etnische zuivering in Kosovo, de bezetting van Koeweit door Irak en de volkerenmoord in Rwanda. Het laatste redmiddel staat evenwel in spanning met de vereiste doelgerichtheid; wachten op het effect van economische sancties terwijl een genocide voorbereid wordt, mist zijn doel. En ten slotte, voor men tot handelen overgaat, moet er een formele verklaring zijn die het voorgaande duidelijk maakt aan de te bestrijden partij. Lijkt vanzelfsprekend, maar is het niet.

Belangrijk is dat dit geen randvoorwaarden zijn, maar cruciale elementen waaraan (voor zover mogelijk) maximaal dient voldaan. Bijgevolg zijn er situaties denkbaar waarbij

een oorlog bv. proportioneel, doelgericht en legaal is, maar gebruikt wordt om een imperium te vestigen. Moeilijkheid is ook dat niet elk criterium kwalitatief gelijkwaardig is. Er is een verschil tussen, enerzijds, een beperkte tussenkomst die een genocide stopt, maar over geen rechtsgrond beschikt en, anderzijds, een grootschalige interventie die juridisch toegestaan wordt, maar onevenredig veel onschuldige slachtoffers maakt. Ten slotte, het toepassen van de criteria wordt eveneens, zeker in de huidige omstandigheden, bemoeilijkt door de kwaliteit van de gegevens waarover we al dan niet beschikken.

Uitspraken over gevoerde oorlogen door het toepassen van deze criteria zullen vaak overeenkomen met de standpunten van diegenen die uitgaan van een principieel pacifistische houding. Maar, de opbouw van de redenering is fundamenteel anders, en leidt daarom in specifieke situaties tot verschillende houdingen. Er zijn evenwel ook gelijkenissen tussen de twee benaderingen. Ze vertrekken allebei van, laten zich zelfs ietwat verleiden door, de vraag of militair optreden wel of niet mag. De ene zal principieel nee roepen; de andere zal aarzelen en zeggen: het hangt er van af. De vraag is evenwel of dit de enige en meest vruchtbare intellectuele piste is. Het besluit gaat daar iets dieper op in en suggereert wat academici, mensenrechtenorganisaties, vredesbewegingen, journalisten, opiniemakers en politici te doen staat.

ZIJN ER REDENEN DIE DE INZET VAN MILITAIRE MIDDELEN RECHTVAARDIGEN?

Er zijn in de internationale politiek situaties denkbaar die ongevoelig zijn voor het traditioneel diplomatiek instrumentarium, internationale veroordelingen, economische sanc-

ties of een loutere dreiging met militaire of niet-militaire inmenging. Bij grove en systematische schendingen van mensenrechten, zoals bv. genocide, kan een militair optreden onder welbepaalde voorwaarden aangewezen zijn. Sterker, als aan die voorwaarden in sterke en voldoende mate voldaan is, kan er een morele plicht bestaan om op te treden. Immers, in een dergelijke situatie kan niet-optreden bijdragen tot een voortzetting of verdere escalatie van menselijk leed. Moet het steeds gaan om 'grove en systematische schendingen van mensenrechten'? Niet noodzakelijk, ook het beschermen of bevrijden van kleine groepen mensen uit hachelijke omstandigheden (bv. een gijzelingsactie) kan verantwoord worden. Er zijn nog andere redenen die de inzet van militaire middelen kunnen verantwoorden, bv. recht op zelfbeschikking en zelfverdediging. Nationalistische oorlogen en het opbouwen van een defensiecapaciteit worden veelal vanuit dit oogpunt verantwoord. Noteer evenwel dat Augustinus deze laatste redenen, hoewel gerechtvaardigd, moreel toch minder hoog aanschrijft. Onschuldigen en zwakkeren verdedigen en helpen, is een hoger goed dan doden uit zelfverdediging. Het eigen hachje redden, kan immers een uiting zijn van arrogantie en primaair zelfbehoud.

Het moge duidelijk zijn dat situaties waarbij aan deze voorwaarden voldaan is, veeleer zelden voorkomen en slechts uitzonderlijk militair geweldgebruik verrechtvaardigen. Recente uitzonderingen zijn, hoewel steeds voor discussie vatbaar, het militair optreden in voormalig Joegoslavië, het omverwerpen van Idi Amins bewind door Tanzania, het beëindigen van het Pol Pot-regime in

Jan Beyers

Het is uiterst twijfelachtig of de operaties tegen Afghanistan voldoende beantwoorden aan de criteria van een rechtvaardige oorlog. ”

Cambodja door Vietnam en - iets verder terug in de tijd - het omverwerpen van nazi-Duitsland. Het gros van het militair geweldgebruik gedurende de laatste eeuw betrof koloniale oorlogen, agressie tegen andere staten en het steunen van allereerste (para)militaire organisaties gedurende de Koude Oorlog. Let wel, ondanks het legitiem karakter van enkele uitzonderingen, dient aangestipt dat betrokken partijen niet steeds handelden vanuit louter altruïstische overwegingen en dat niet elke operatie ethisch te verantwoorden was. Denk aan de bombardementen op Dresden of het gooien van een atoombom op Hiroshima en Nagasaki. Veelal werden dergelijke operaties ook ingegeven door geldingsdrang van militaire oversten (Dresden) of berekeningen inzake toekomstige machtsverhoudingen (atoombom). Kortom, hoewel de redenen voor militaire operaties kunnen kaderen binnen een verantwoord toepassingsgebied, dient ook afgewogen of ze werkelijk alleen maar gebeuren om een onrechtvaardig geachte situatie te beëindigen. Dubbelzinnigheid en verborgen agenda's zijn te midden. Echter, tenzij men geloof hecht aan niet controleerbare complottheorieën, is dit vooraf moeilijk te staven.

Franklin De Vrieze heeft in *Het gebruik van geweld voor humanitaire doeleinden* (Antwerpen, Pax Christi, 1994) een aantal jaren geleden een argumentatie opgebouwd inzake 'grove en systematische schendingen van mensenrechten'. Volgens mij kan dit toepassingskader verruimd worden zonder de kracht van de andere evaluatiecriteria te ondermijnen. De aanslagen van 11 september zijn op geen enkele manier te verantwoorden, zijn misdaden tegen de mensheid en de nor-

male gang van zaken vereist dat daders en opdrachtgevers gezocht en gestraft worden. Maar vallen ze onder de noemer 'grove en systematische schendingen van mensenrechten'?

Hoewel de omvang vergelijkbaar is met Sebrenica of Hiroshima, staat het niet in verhouding tot wat we bv. *in globo* op de Balkan tien jaar lang hebben moeten aanschouwen. Kenmerkend voor gebeurtenissen zoals in Sebrenica is dat ze doorgaans niet geïsoleerd zijn, maar kaderen in een keten van soortgelijke voorvallen, wat duidt op een zekere systematiek. Mocht het gaan om alleenstaande feiten, zou de internationale gemeenschap ook onvoldoende tijd hebben om snel, doelmatig en doeltreffend in te grijpen. Het kwade is vaak sneller dan het goede. M.b.t. de aanslagen van 11 september zijn nog enkele andere kanttekeningen te maken. Het is waarschijnlijk en niet ondenkbaar dat de opdrachtgever(s) op korte of op lange termijn nog meer *in petto* hebben en gemotiveerd zijn om zeer ver te gaan. Het vermoeden dat het niet zal blijven bij een (één) geïsoleerd of lokaal incident is niet helemaal onterecht. Met andere woorden, het internationaal terrorisme is een erg onderschatte bedreiging waar velen, ook buiten de VS, slachtoffer van kunnen worden. Vanuit dit perspectief kan het inzetten van militaire middelen, indien noodzakelijk en mits voldaan is aan een aantal voorwaarden, niet *a priori* uitgesloten én ethisch verantwoord worden. Om effectief te zijn en toekomstige generaties van nog meer onheil te vrijwaren, kan het aangewezen zijn om vroeger op te treden dan op het allerlaatste moment. Het *a priori* uitsluiten van militaire dwang bij het opsporen en arresteren

van de daders is de gewenste wereld voorstellen als de werkelijke wereld, een pacifistische illusie die ik niet deel. Kortom, het toepassingskader kan verruimd worden tot 'mogelijke toekomstige grove en systematische schendingen van mensenrechten of misdaden tegen de mensheid'. Het zal niet eenvoudig zijn om alle dreigingen vooraf adequaat en realistisch in te schatten, maar 11 september wijst m.i. toch op een reële dreiging. Bovendien worden de daders niet gepakt met enkel een internationaal aanhoudingsbevel.

IS DE CAMPAGNE LEGAAL?

Is de huidige aanpak van het internationaal terrorisme legaal? Algemeen genomen is de rechtsbasis van de meeste militaire interventies van de laatste vijftig jaar veeleer zwak, om niet te zeggen onbestaande. Het problematische bij de toepassing van dit criterium is dan ook dat de beschikbare juridische instrumenten doorgaans niet adequaat zijn om voldoende rechtsgrond te verschaffen. Daarom kan een al te strikte interpretatie ervan soms veeleer een last of een hinder zijn om snel en dus effectief op te treden. Eerst in dure bureaus alle juridische instrumenten op punt stellen om daarna op het terrein eens te gaan kijken, is ietwat ridicuul.

Jan Beyers

Zijn burgerslachtoffers van bombardementen tegen de Taliban tijdens een actie tegen een terroristisch netwerk 'randschade'? ”

Hoe zit het dan met wat nu gebeurt? Op het eerste gezicht is de campagne legaal. Er is een resolutie van de VN-Veiligheidsraad en, niet onbelangrijk, ruime steun van een zeer grote groep landen die deel uitmaken van de VN. Bovendien zijn er allerlei internationale verdragen ter bestrijding van terrorisme die kunnen gelden als mogelijke rechtsbron. Niettemin heeft een globale strategie tegen o.m. het internationaal terrorisme (maar ook

tegen internationaal georganiseerde misdaad, mensenrechtenschendingen...) op lange termijn nood aan een steviger uitgewerkt juridisch kader. Hierbij, summier, twee elementen.

De VS en zijn bondgenoten hebben van bij het begin van de campagne tegen het terrorisme sterk geredeneerd vanuit het recht op individuele en collectieve zelfverdediging (art. 51 van het VN-Handvest en art. 5 van het NAVO-Verdrag). Dit principe wordt doorgaans ingeroepen bij verstoring van machtsevenwichten, o.m. bij agressie door andere staten. Het recht op individuele en collectieve zelfverdediging inroepen, vertoont gelijkenissen met het Koude Oorlogsdenken (machtsevenwichten). Het is evenwel niet duidelijk of de aanslagen van 11 september veeleer een oorlog, een militaire aanval zijn (en dus met oorlog kan vergolden worden), dan wel een misdaad tegen de mensheid (en dus met rechtsmiddelen dient aangepakt). In het eerste geval gaat het zeker niet enkel om een conflict tussen staten; in het tweede geval lijkt het vrij onwaarschijnlijk dat er geen staten op de een of andere manier direct of indirect bij betrokken zijn. Hoewel het wat van de twee heeft, schiet in beide gevallen het beschikbaar internationaal instrumentarium sterk tekort. Het internationaal recht is niet zo duidelijk over hoe er gereageerd kan en moet worden op criminaliteit of terrorisme. Dat verklaart voor een stuk waarom de VS en zijn bondgenoten gekozen hebben voor de piste van de individuele en collectieve zelfverdediging, een optie die niet alleen het gevolg is van de ideologische opvattingen binnen de huidige Amerikaanse regering. Het internationaal recht kent namelijk geen dui-

delijke rechtsgrond inzake toepassingsgebieden die buiten het domein vallen van individuele en collectieve zelfverdediging. Het ontwikkelen van zo'n rechtsgrond zou mee deel moeten uitmaken van de te volgen strategie. Immers, slechts zeer weinig actuele veiligheidsproblemen hebben uitsluitend betrekking op conflicten tussen statelijke actoren.

De aanslagen van 11 september vereisen dat daders en opdrachtgevers gezocht en gestraft worden. Als 'verging' dit betekent, moet ze zonder meer voltrokken worden en is dit niet hetzelfde als 'wraak', d.i. het sanctioneren van een willekeurige (en dus onschuldige) groep bij een (vermoedelijke) tegenpartij. 'Wraak' impliceert weinig normatieve en juridische finesse. 'Verging' daarentegen gebeurt best in een juridisch kader. Daarom is er nood aan recht om bestraffing van de daders mogelijk te maken. De internationale

rechtsorde is daartoe onvoldoende uitgerust. Er dient gewerkt aan een Internationaal Straftribunaal. De coalitie tegen het terrorisme berust op de, volgens mij correcte, opvatting dat de aanslagen in New York niet enkel gepleegd zijn tegen de VS, maar evenzeer tegen een reeks waarden met een universeel karakter waarbij slachtoffers zijn gevallen van diverse nationaliteiten. De coalitie tegen het terrorisme wordt eveneens gemotiveerd vanuit de vaststelling dat zelfs een grootmacht alleen niet in staat is het probleem adequaat aan te pakken, dat elk land er het slachtoffer van kan zijn en dat bewijsvoering het bijeenbrengen vergt van veel gefragmenteerde aspecten.

Mijn pleidooi voor een internationale rechtsorde ter sanctionering of bestraffing van

Jan Beyers

Het internationaal recht is niet zo duidelijk over hoe er gereageerd kan en moet worden op criminaliteit of terrorisme. Er dient gewerkt aan een Internationaal Straftribunaal.

”

internationale politieke en criminële misdaden gaat echter verder. Als we kiezen voor 'vergeldding' en niet voor 'wraak', vereist dit dat sanctionering rationeel en objectief gebeurt, dus niet willekeurig. Er moet een bewijs zijn, d.i. er moet aangetoond worden dat er een verband is tussen de opdrachtgevers, de daders en de daad, een redenering die ook gespeeld heeft bij het verantwoorden van de huidige acties. Zo'n proces geschiedt het best of is het meest legitiem in een context waarbij de reële of de potentiële sympathisanten van betrokken partijen het proces zien als billijk en onafhankelijk van de waarden en normen van een van de partijen in kwestie. De redenen waarom in de nationale rechtsorde een beroep gedaan wordt op een rechter, in plaats van eigenhandig over te gaan tot de beslechting van een conflict, houdt verband met de noodzaak om 'vergeldding' zoveel mogelijk los te koppelen van de emoties bij slachtoffers en daders. Dit is ook de reden waarom de inspanningen om tot internationale rechtspraak te komen, bv. in het geval van Rwanda of het voormalige Joegoslavië, op de keper beschouwd vrij succesvol zijn.

Met andere woorden, recht is een uitgelezen middel om objectieve factoren, niet subjectieve emoties, te laten spelen en zodoende is het een instrument om een eindeloze geweldspiraal te voorkomen. T.a.v. dit conflict is dit niet onbelangrijk. Voor een deel van de bevolking in de islamitische wereld, ook al zien wij dat misschien anders, is de Amerikaanse rechtsorde niet neutraal en objectief. De islamitische wereld overtuigen van de legitimiteit van de aanpak van het terrorisme moet een belangrijk oogmerk zijn en kan o.m. via het creëren van een internationale rechtsorde bewerkstelligd worden. Er staat 'ook al zien

Jan Beyers

Het kwade is vaak sneller dan het goede.

”

wij dat misschien anders', met de nadruk op 'misschien'. De Taliban weigeren bin Laden aan de VS uit te leveren omdat ze, kennelijk na enkele dagen overleg, tot het besluit komen dat

hij door een islamitische rechtbank (d.i. hun rechtsorde) moet veroordeeld worden. De EU-lidstaten weigeren, na enig beraadslagen in de Raad van Ministers, voorlopig (en hopelijk houden ze dat zo) om verdachten aan de VS uit te leveren als die de doodstraf kunnen krijgen indien schuldig bevonden; d.i. ze houden rekening met een bestaand West-Europees rechtsgevoel. De ene wordt gebombardeerd, de andere ontvangt een brief... Over verschillen en gelijkenissen gesproken.

IS HET INGRIJPEN DOELGERICHT?

Militair ingrijpen kan als het doelgericht is, d.i. er moet een duidelijke relatie zijn tussen de handelingen en het doel. De operatie moet opleveren wat beoogd wordt, of omgekeerd, men kan niet verplicht zijn iets te ondernemen als er geen kans op slagen is. Doelgerichtheid betekent dat maatregelen gerelateerd zijn aan het probleem, in dit geval 'internationaal terrorisme'. De doelstellingen moeten passen in een ruime politieke strategie en zich niet beperken tot militaire doelen. Elke militaire doelstelling moet samengaan met een realistisch politiek plan. En het belangrijkste politieke opzet moet zijn dat de militaire operaties op een bepaald moment beëindigd worden, opdat er een rechtvaardige vrede zou komen. Doelgerichtheid houdt bovendien in dat maatregelen die niet onmiddellijk van nut zijn, maar bepaalde democratische verworvenheden kunnen terugschroeven, vermeden worden. Bij de huidige campagne is het bv. niet duidelijk in welke mate het niet nakomen van condities

inzake de toepassing van de doodstraf bij uitlevering van misdadigers of het inperken van de *privacy* van individuele burgers rechtstreeks bijdragen tot het bereiken van het doel.

Toch is doelgerichtheid niet zo eenvoudig te beoordelen. Om te beginnen is het vooraf moeilijk om precies vast te stellen of de middelen in voldoende mate zullen bijdragen tot de realisatie van de doelen. Met andere woorden, het gaat om *kansen* op slagen en niet om de *zekerheid* dat men daadwerkelijk zal slagen. Overigens is het niet steeds aangewezen alle operationele doelen bekend te maken. Militair succes, maar ook het bereiken van proportionaliteit, schuilt vaak in het onverwachte, de geheimhouding en niet in het op tafel leggen van alle kaarten.

Wat kan er, ondanks deze beperkingen, gezegd worden over de doelgerichtheid (militair en politiek) van de huidige campagne? Vooreerst worden er verschillende doelstellingen door elkaar gehaald, schijnen ze nogal te variëren in de tijd en leggen de coalitiepartners verschillende klemtonen. Er is geen gemeenschappelijke internationale definitie van terrorisme. Wat voor de ene staat een 'terrorist' is, is voor de andere een 'vrijheidsstrijder'. Zowat elke week komen er doelstellingen bij, met daaraan gekoppeld een nieuwe strategie. Wat begon met het uitschakelen van bin Laden werd uitgebreid tot het liquideren van de Taliban en schijnt nu ook een humanitaire operatie te worden. Wat er staatkundig met Afghanistan moet gebeuren, is onduidelijk. Het is hoogst onzeker dat louter het uitschakelen van de Taliban of van bin Laden een einde zal maken aan het interna-

tionaal terrorisme. Zich hiertoe beperken, versterkt mogelijks het al bestaand Afghaans machtsvacuüm waarin terroristische organisaties kunnen gedijen.

Een aanpak ten gronde houdt onder meer de staatkundige wederopbouw in van genoemd land, inclusief een langdurige internationale aanwezigheid op het terrein (vergeleek het met de Balkan of Cambodja in het kwadraat). Het is onzeker in welke mate de partijen in het conflict, inbegrepen de landen in de regio, hiertoe

bereid zijn en daar - gegeven de situatie op het terrein - ook werkelijk toe in staat zijn. De Britten schijnen bereid, het Amerikaans engagement lijkt vooral op lange termijn toch vrij onzeker. Desalniettemin denk ik dat het een moeilijke en misschien wel de enige echte optie is, maar de indruk overheerst dat dit niet op korte termijn staat te gebeuren. De militaire strategie totnogtoe leidt op middellange termijn niet tot een internationale aanwezigheid. Luchtbombardementen zijn in ieder geval onvoldoende om eender welk opgenoemd doel te realiseren. Er is sprake van een *low-intensity war*, het steunen van een onzekere partner (de Noordelijk Alliantie), het met veel risico installeren van humanitaire corridors. Maar wat dat allemaal oplevert, is erg onduidelijk. Zeker is dat militaire operaties veeleer in het geheim zullen plaatsvinden, ver van het mediagewoel.

Daarenboven is het niet ondenkbaar, er zijn aanwijzingen daartoe, dat de terroristische organisatie die achter 11 september zit zich op meerdere manieren voorbereid heeft op een tegenreactie. Een van die maatregelen was waarschijnlijk de verdere internationale decentralisatie van het terroristisch netwerk,

Jan Beyers

Het inzetten van militaire middelen moet gezien worden als laatste redmiddel, nadat andere opties uitgeput zijn.

”

waardoor het meer ongrijpbaar en verspreid wordt over verschillende landen. Vanuit dat oogpunt schiet een campagne die zich beperkt tot Afghanistan of bombardementen vanuit de lucht schromelijk tekort. Van diverse zijden is daarom geargumenteed dat de strijd tegen het terrorisme van lange duur zal zijn, op verschillende fronten dient gevoerd, en, ja, zelfs militair ingrijpen vergt in andere landen, bv. Irak. Evenwel, effectiviteit betekent ook dat afzonderlijke operaties na enige tijd effect ressorteren. Zodoende wordt menselijk leed beperkt en kan men politieke steun voor de campagne opbouwen. Toegepast op Afghanistan impliceert dit, zoals verschillende bewindslui reeds zegden, dat er vóór de winter een duidelijke doorbraak dient geforceerd op het terrein.

STAAN DE EFFECTEN IN VERHOUDING TOT HET DOEL?

De effecten van het militair optreden moeten in verhouding staan tot het doel. Het gaat dus niet alleen om doelgerichtheid, maar ook om het aspect proportionaliteit. Men mag niet méér leed veroorzaken dan men wil bestrijden, men moet indirecte kosten op lange termijn in rekening nemen, niet-optreden dient afgewogen tegen optreden en escalatie dient vermeden. En, hiermee verbonden, niet-militaire doelwitten en burgers moeten gespaard en beschermd worden.

De huidige campagne is niet volledig ongevoelig voor dit criterium. Er is totnogtoe een kwalitatief verschil met de tapijtbombardementen van Rusland ter bestrijding van het terrorisme in de Kaukasus. Proportionaliteit reikt evenwel verder dan pogingen tot preci-

Jan Beyers

Algemeen genomen is de rechtsbasis van de meeste militaire interventies van de laatste vijftig jaar veeleer zwak, om niet te zeggen onbestaan-

”

siebombardementen. En, zoals eerder aangestipt, op zich is het onvoldoende als ethisch criterium. De diverse criteria moeten samen beoordeeld worden. Anders gezegd, het geringste aantal onschuldige slachtoffers als gevolg van enkele per ongeluk verkeerd gerichte bommen is, als dit gepaard gaat met een onduidelijk en onrealistisch politiek plan - zoals nu het geval lijkt te zijn - niet proportioneel en dus niet te verantwoorden.

De westerse publieke opinie heeft de neiging om proportionaliteit te zien als een oorlog zonder slachtoffers langs onze zijde en een minimaal aantal slachtoffers (*collateral damage* of randschade) aan de andere zijde. Bijgevolg legt diegene die tussenkomt weinig in de weegschaal. Bij militaire operaties wordt het risico voor het betrokken personeel zo klein mogelijk gemaakt; *special forces* zijn aangewezen omdat ze 'onoverwinnelijk' lijken en Amerikaanse slachtoffers worden voorgesteld als 'ongevallen'. Met enkele gevechtseenheden bin Laden en de zijnen zoeken en vinden, is uitermate risicovol; de Taliban vanuit de lucht bombarderen, houdt heel wat minder risico in. Zijn burgerslachtoffers van bombardementen tegen de Taliban tijdens een actie tegen een terroristisch netwerk 'randschade'? Het is zeer de vraag. Het dubbelzinnige inzake proportionaliteit is ook dat de tegenpartij zich bewust is van deze moralisering en er eveneens strategisch gebruik van maakt. Als militairen zich in woonwijken verschuilen, spelen ze in op de kwetsbaarheid van de coalitie, een groep van democratische landen waar de publieke opinie een factor van betekenis is. Ook het doelbewust verslechteren van de humanitaire situatie, bv. het op gang brengen van vluchtelingenstro-

men of het vernietigen van voedselhulp, evenals het breed in de media uitsmeren van vermeende of reële randschade maken deel uit van deze strategie.

Proportionaliteit is ruimer dan alleen de directe militaire gevolgen en houdt ook verband met indirecte schade en met kosten op lange termijn. Een aantal van deze factoren is echter vrij moeilijk meetbaar. Wat zijn de gevolgen op lange termijn van hoogoplopende emoties her en der in de islamitische wereld? We weten het niet. M.b.t. Afghanistan is er inzake proportionaliteit een duidelijk probleem, wat maakt dat deze campagne wezenlijk verschilt van bv. het ingrijpen op de Balkan. Nog vóór de bombardementen werd geschat dat 7,5 miljoen Afghanen getroffen zijn door hongersnood. Voor twee miljoen mensen is de voedselsituatie uitermate precair, d.w.z. zonder externe hulp op zeer korte termijn dreigt voor hen de hongerdood. Het moge duidelijk zijn dat het dagelijks droppen van 35.000 voedselpakketten, met een rantsoen voor één tot twee dagen, niet in verhouding staat tot de reële noden. Dit kan daarom beter gecatalogeerd worden als 'moraliserende propaganda'. Aan de menselijke catastrofe is te verhelpen als er dagelijks, en snel, met vrachtwagens tonnen voedsel aangevoerd worden. De bombardementen hebben, ten eerste, tot gevolg dat dit momenteel niet in afdoende mate kan (ondanks het feit dat men aan de grens klaar staat) en, ten tweede, dat er binnen het land grote vluchtelingenstromen - momenteel tussen het half miljoen en het miljoen mensen - op gang komen (o.a. omdat de buurlanden hun grenzen gesloten houden). Wetende dat Afghanistan het meeste landmijnen ter

wereld heeft, hoeft het weinig betoog dat in deze vluchtelingenstromen gemakkelijk extra onschuldige slachtoffers kunnen vallen. Deze mensenmassa's werken verdere destabilisering in de hand en kunnen eventuele grondoperaties bemoeilijken.

Een dergelijke situatie vereist dat militair ingrijpen snel tot een substantiële wending leidt op het terrein. Voor de Britse minister van Buitenlandse Zaken Straw houdt dit in dat de bombardementen en de militaire operaties dienen verder gezet en zo nodig uitgebreid. Immers, elke dag dat er getreuzeld wordt, is

een verloren dag om tot zo'n snelle wending te komen. Het is echter twijfelachtig of dit zal lukken. Wordt deze twijfel bewaarheid, dan zijn er ernstige vragen te stellen m.b.t. het proportioneel karakter van de operaties. De internationale bewindslieden zijn op zijn minst tegenstrijdig in hun commenta-

ren terzake. Volgens de Amerikaanse minister van Defensie Rumsfeld zullen de operaties ook tijdens de winter moeten doorgaan omdat de kans klein is dat de oorlog dan reeds voorbij zal zijn. Er volgen dus nog meer bombardementen, ook tijdens de *ramadan*. Diezelfde Rumsfeld verklaarde tevens dat het niet mogelijk is om bin Laden te pakken met de huidige operaties en zelfs als dit mogelijk zou zijn, het internationaal terrorisme gewoon blijft bestaan. Tijdens zijn recent bezoek aan Pakistan zei de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Powell dat de VS de militaire operatie liefst vóór de winter wil afronden. Deze tegenstrijdige verklaringen schijnen erop te duiden dat men niet goed weet waar men precies aan begonnen is en dat men de militaire en humanitaire effecten op langere termijn niet adequaat ingeschat heeft.

Jan Beyers

De normale gang van zaken vereist dat de daders en opdrachtgevers van de aanslagen van 11 september gezocht en gestraft worden.

”

CONCLUSIES EN VOER VOOR DISCUSSIE

In de inleiding werd gezegd dat geweldgebruik op zich onwenselijk en verwerpelijk is, maar dat het in bepaalde omstandigheden noodzakelijk en gerechtvaardigd kan zijn. Het rechtvaardigen ervan mag daarom niet lichtzinnig gebeuren, maar moet (voor zover mogelijk maximaal) voldoen aan een aantal helder omschreven criteria. T.a.v. Afghanistan zijn mijn conclusies:

- 1) er kan een relatief samenhangende argumentatie opgebouwd worden om in de strijd tegen het internationaal terrorisme militaire middelen, naast andere, in overweging te nemen;
- 2) er is in zekere mate een juridisch draagvlak voor de huidige campagne, maar die is toch veeleer zwak en behoeft versterking;
- 3) hoewel moeilijk te beoordelen, is de doelgerichtheid van de huidige campagne tot nog toe zeer onduidelijk;
- 4) vooral als de campagne niet snel een duidelijke wending neemt, is niet voldaan aan het proportionaliteitsbeginsel. Het veroorzaakte leed staat niet in verhouding tot de beoogde uitkomst.

Daarom is het uiterst twijfelachtig of de operaties voldoende beantwoorden aan de criteria van een rechtvaardige oorlog. Een groot deel van de Afghaanse bevolking wordt immers uitgehongerd, voor een deel als gevolg van een militaire operatie die haar doel mist.

Nu is het mogelijk dat ikzelf of het publiek slecht geïnformeerd zijn en dat de staats- en regeringsleiders over andere en betere informatie beschikken. Misschien hebben ze ook scherpere criteria om een militair

optreden te verantwoorden of baseren ze zich op een andere intellectuele traditie. Men moet niet enkel beweren dat de operaties 'gecibleerd' zijn, maar ook uitleggen waarom dat zo is. Het is niet omdat iets vaak gezegd wordt, dat het ook zo is. Als er niet zorgvuldiger geargumenteed wordt, zou de publieke steun voor de campagne wel eens eerder kunnen wegsmelten dan we durven vermoeden. En dat is, dacht ik, niet de bedoeling.

De kracht van de theorie van de rechtvaardige oorlog schuilt in het afwegen van rechten en plichten, het beoordelen van wat mogelijk en onmogelijk is, het koppelen van het reële aan het wenselijke en het toetsen van de politieke realiteit aan een ethische reflectie. De inzet van militaire middelen wordt niet enkel beoordeeld vanuit ethische overwegingen, maar ook niet uitsluitend vanuit politieke. Het voordeel van genoemde theorie is het principieel twijfelende, een houding die niet leidt tot immer geldige vooronderstellingen. Echter, ze is niet de enig zaligmakende weg. Op zich is de theorie onvoldoende, maar de twijfelende houding opent een perspectief op wat ik een beetje oneerbiedig 'baggeren' noem.

Dit artikel, de principieel pacifistische houding en het discours van de huidige coalitie tegen het terrorisme vertrekken allemaal van de vraag of militair optreden wel of niet mag. Is dit de enige vruchtbare intellectuele piste en levert die richtsnoeren op voor een verruimd politiek en ethisch handelen? Wat gebeurt er nu? De regering, als lid van de NAVO, verdedigt wat de coalitie doet. Voor de Atlantisten in de oppositie is de bijdrage van Belgische troepen vitaal om onze solidariteit te tonen. Minister van Defensie

Jan Beyers

Wat voor de ene staat een 'terrorist' is, is voor de andere een 'vrijheidsstrijder'.

”

Flahaut stelt zich terughoudend op en de Groenen zitten gekneld tussen twee stoelen. Klein-links en pacifistische groepen verklaren zich, al dan niet vanuit een latent anti-Amerikanisme, tegen. En binnen bewegingen als Pax Christi zoekt men naar nuances en zit men geprangd tussen een twijfelend en een pacifistisch discours. Het is allemaal nogal *déjà-vu*, weinig creatief en intellectueel onbevredigend. Het heeft meer weg van een rituele dans dan van een diepgaand en ernstig debat. Nogal wat mensen willen met sneltreinvaart tot een opinie komen die veelal voorspelbaar is en weinig zoden aan de dijk brengt.

Opvallend de laatste weken is dat we, ondanks een lawine aan informatie, zo weinig weten over en zo weinig begrijpen van wat er om ons heen gebeurt. Alsof we primitieve mensen zijn die geteisterd worden door donder en bliksem. Moeten we dan mythen creëren of in stand houden die we elegant kristal-

liseren in standpunten en opinies? Ik denk het niet. Het grote gevaar is dat er niemand meer baggert. Baggeren is kennis verzamelen en dingen trachten te begrijpen. Het probleem in kaart brengen. Mensen van ginder naar hier halen om in dialoog te treden. Ter plekke gaan en solidariteit met de slachtoffers uitdrukken. Feiten naar boven halen, laten spreken en niet enkel opinies spuien. Vragen stellen en vastgeroeste premissen ontluisteren als mythen. Pax Christi heeft dat in Vlaanderen als een van de weinige gedaan rond de Balkan en ik denk dat het dat opnieuw moet doen. Het is Pax Christi destijds niet door iedereen in dank afgenomen en ik besef zeer goed dat dit 'baggeren' de oorlog op de Balkan niet gestopt heeft, maar het uitsluitend roepen tegen de oorlog heeft dat evenmin gedaan. Baggeren is op lange termijn heilzaam, het brengt verzoening, het drukt solidariteit uit tussen concrete mensen en het leidt tot mogelijke nieuwe vaargeulen.